

MENUA'NIN OĞLU İNUŞPUA

Veli SEVİN

Urartu krallığı tarihi hakkındaki bilgilerimiz, yoğun araştırmalara koşturularak, giderek artmaktadır. Ancak, herşeye karşın, Urartu tarihinin henüz yüzeysel sorunları bile tam olarak açıklanamamış değildir. Örneğin, kralların egemenlik süreleri bile hemen daima Asur kronolojisine göre ayarlanabilmekte ve bu konuda da büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle eldeki kıt yazılı malzemenin çok özenli bir şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Yazımızın konusu olan İnuşpua, Urartu tarihinin, adı büyük bir kesinlikle bilinen ve fakat hiç bir zaman krallık tahtına çıkmamış en önemli prenslerinden biridir.

Yazıtlarda adı *i-nu-uş-pu-ú-a* ya da *i-nu-uş-pu-a* şekillerinde geçen İnuşpua hakkındaki bildiklerimiz çok sınırlıdır. Adına ilk kez, Van kayalığının kuzeydoğu eteklerinde, Tebriz Kapı yakınlarında, sarp bir kayalık üzerindeki yazıtta rastlanır¹. Üç kez yinelenen yazıtta, İşpuini (yakl. ol. M.Ö. 830/29-811), Menua (yakl. ol. M.Ö. 810-786/80) ve İnuşpua'nın, tanrı Haldi'ye, Tuşpa'da bir *su-si* ile *Haldi Kapısı* yaptırttıklarından sözedilmektedir. Geri kalan üç yazıtta ise İnuşpua'nın adı babası Menua ile birlikte geçer; ancak, biri Van gölünün kuzeydoğusundaki Karahan², öteki ikisi ise Van'da³ bulunmuş olan her üç yazıttan, İnuşpua hakkında fazla bilgi edinmek olası değildir. Bununla beraber, Menua ve İnuşpua adlarının beraberce yazılı bulunduğu bu üç yazıt, sunuluş yönünden, İş-

1 Belck - Lehmann, ZA 7, 1892, 255 vdd.; UKN no. 18; HChI no. 12.

2 UKN no. 95; ayrıca bk. Melikişvili 1971, 78.

3 UKN no. 93-94.

puini ve Menua ortak krallığının ilk yıllarında kaleme alındığı kabul edilen Kelışin, Kalatgah ve Yeşilahç yazıtlarına bir hayli benzermektedir⁴. Her üç yazıtta da Menua'nın önemi hemen göze çarpacak bir biçimde vurgulanmış olup, fiil de daima tekil formundadır.

İnuşpua hakkındaki bilgilerimizin yetersizliğine karşın, daha dedesi İşpuini'nin sağlığında tahta ortak edildiği ve bu ortaklığın İşpuini'nin tahttan çekilmesi ya da ölümünden sonra da bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak, İnuşpua adının Menua ile birlikte ortak kral olarak yazılması uzun süre devam etmemiştir. Bu andan başlayarak, Menua ve oğlu Argiştı I (yakl. ol. M.Ö. 786/80-764) zamanına ait yazıtlarda İnuşpua'nın adına rastlanmaz. Bugüne değin elde edilen bilgilere göre, Menua'nın oğlu olduğu, kral olan büyük babası ve babasına karşılık, kendinin hiç bir zaman tahta tek başına gelemediğinden başka birşey bilinmiyor⁵.

İnuşpua, adının, Menua-İnuşpua ortak krallığının belki de ilk yılında, birdenbire ortadan kalkması⁶ gayet ilginçtir ve bizi bazı şeyler düşünmeğe zorlamaktadır: Şöyle ki; M.Ö. 9. yüzyılın son çeyreği içinde, krallık tacını bir ortakla paylaşma düşüncesi, Urartu sarayının geleneklerinden biri olma durumuna gelmiş bulunuyordu. Bu konuda ilk adım, büyük bir olasılıkla krallığının ilk yıllarına doğru, İşpuini'nin, oğlu Menua'yı tahta ortak ilan etmesiyle atılmıştı⁷. Ancak, gelenekleşmekte olan bu yönetim biçimi, İnuşpua'nın adı ile birlikte birdenbire ve yine Menua zamanında son bulmuştur.

İnuşpua adının birdenbire ortadan kalkması, onun erken ölümüyle çok kolay bir şekilde açıklanabilir⁸; fakat bu kolay açıklama-

4 UKN no. 19; van Loon 1975, 204; Sevin - Belli, *Anadolu Araştırmaları* 4-5, 1976/77, 384, 390. Aynı şekilde Karahan'dan iki yeni yazıt için bk. Dinçol-Kavaklı, *Van Bölgesinde Bulunmuş Yeni Urartu Yazıtları* (1978), 15 vd.; Dinçol - Kavaklı, *AnAr* 6, 1978, 25 vd.

5 Lehmann - Haupt, *Armenien* II/1, 18.

6 Beran, Urartu, H. Schmökel, *Kulturgeschichte des Alten Orient* (1961), 609; krşl. Sayce, *CAH* 3, 1925, 174.

7 UKN no. 19; HChI no. 9; bk. Riemschneider 1966, 33; krşl. van Loon, *Urartian Art* (1966), 11; van Loon 1976, 1039.

8 Riemschneider 1966, 33; Salvini 1978, 174; Kellner, *Anadolu* 19, 1975/76 [1980], 67.

manın hemen ardından, Menua'nın bu erken ölüm üzerine, krallık geleneklerini bir yana iterek, niçin ikinci oğlu Argiştı I'i tahta ortak yapmadığı sorusu gelmektedir. Anlaşılacağına göre, gelenekleşmekte olan bu yeni yönetim düzeni, İnuşpua'dan sonra bir daha kullanılmamak üzere kaldırılmıştır⁹. Bu nedenle, onun genç yaşta ölümü şeklindeki varsayımları kabul etmek olası değildir.

Bu konuda hemen akla gelen başka bir çözüm yolu da, Menua'nın, krallık otoritesinin iki kral arasında bölünmesini uygun bulmaması yüzünden, ortak krallık geleneğini kaldırmış olduğudur. Fakat bu durumda da, kendinden sonra krallık tahtına, en büyük oğlu ve velihtı olması gereken İnuşpua'nın geçmesi gerekirdi¹⁰.

O halde, Urartu krallık tahtının geleneklerini değişikliğe zorlayan bu olayın gerçek nedeni ne idi?

Bu soruya yanıt verebilecek nitelikteki yeni bir yazıt Patnos bölgesinden gelmiştir (Lev. I/1-2). 9 cm çapında, dışa bombeli bir tunç disk üzerindeki dairesel yazıtta, aşağıdaki sözcükler yer almaktadır¹¹ :

'i-nu-uš-pu-a-i-ni-e-i ú-ri-iš-ḫu-si-ni-e-i

Tunç eserler üzerine kazılmış bu türde yazıtlara yabancı deği-

9 Karmir-Blur'da bulunmuş bir mühür baskısı üzerindeki Sarduri ve Rusa adlarına dayanarak Azarpay (*Urartian Art*, 1968, 62 ve not 220) ve van Loon 1976, 1039 Rusa II'nin babasının yanında ortak kral olarak görev yaptığını ileri sürerler.

10 Urartu krallık tahtının babadan büyük oğula geçtiği konusunda kamca fazla bir kuşkuya yer yoktur. Hernekadar, Piotrovskii (*Il Regno di Van* 1966, 85), Muşafir ganimet listesinden tanıdığımız (bk. Thureau-Dangin, *Une relation de la huitième campagne de Sargon*, 1912, satır 349 vdd., XVIII, not 1) Menua'nın kardeşi İşpuini oğlu Sarduri'nin Menua'dan büyük olduğunu bildirmekteyse de, bu varsayımın, Sarduri'nin, dedesi Sarduri I'in adını taşımış olmasından başka hiç bir kanıtla destekleyememektedir.

11 Bu eserin yayımına verdikleri izin nedeniyle Van Bölge Müzesi Müdürleri sayın C. Bozkurtlar ve E. Kavaklı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Eseri müzeye getiren antikacı bay Nuri Ataklı'nın çeşitli kereler yaptığımız soruşturmalarındaki kesin ifadesine göre, tunç diskin buluntu yeri Patnos yakınlarındaki Dizginkale Urartu harabesidir.

liz : Urartu krallarından İşpuini¹², Menua¹³, Argišti¹⁴, Sarduri¹⁵ ve Rusa'nın¹⁶ adlarını taşıyan, aynı tipte yazıtlı eşyaların varlığı bilinmektedir.

Yazıtta geçen *ú-ri-iş-ḫu* ya da *ú-ri-iş-ḫi* sözcüğünün anlamı konusunda değişik öneriler vardır¹⁷ : Tüm öneriler gözönüne alınarak yazıtı *İnušpua'nın silahı* ya da *kalesi* veya *deposu* veyahut da *malı* vb. şeklinde çevirmek olasıdır. Ancak, *ú-ri-iş-ḫu* sözcüğünün yalnızca anlamından hareketle bir sonuca ulaşılabilmesi ise şimdilik pek olası değildir. Fakat, üzeri yazıtlı bu tür eşyaların tümü tahta çıkmış krallar adına yapılmıştır. O halde, üzerlerinde bu türde kısa yazıtlar taşıyan madeni eserlerin birer krallık simgesi olabilecekleri konusunda öneride bulunmak pek hatalı olmasa gerektir.

İnušpua babasının yanında ortak kral olduğu için böyle bir yazıt yazdırtmağa hak kazanmış mıydı? Bunu bilmek, bugünkü bilgilerimize göre olanak dışıdır. Ancak, İnušpua adının ortadan kalkması ile ortak krallık geleneğinin lağvı olayları arasında kesin bir ilişki kurulabilirse, İnušpua'nın babasına karşı bazı taht entrikalarına girişmiş ya da isyana kalkışmış olabileceği görüşü ileri sürülebilir.

Bu yeni varsayımımızın lehinde bir kanıt olarak kullanabileceğimiz son yazılı belge de gümüş bir bakraç üzerinde yer alır; bakracın ağız kenarının hemen altında Assurca olarak *Sarduri oğlu İşpuini İnušpua'ya, sevgili kibāru/kibarru'suna verdi* tümcesi okunmakta, tümüyle sağlam durumda bulunan yazıtta Menua'nın adı hiç geçmemektedir¹⁸. Yazıtta, dede İşpuini'nin baba adının anılmasına

12 Belli 1976/77, 178 vd.

13 UKN no. 112-117; Belli 1976/77, 202 vd.

14 UKN no. 150, E 16; Kellner, *Situla* 14/15, 1974, 50; Calmayer, *Wandlungen* 1975, 12; Belli 1976/77, 184 vd., 203 vdd.

15 UKN no. 177-190, 262-63.

16 UKN no. 270-274, 274 a-d.

17 HChI 71, not 8; Friedrich, AfO 17, 1957, 367 vd.; ay. yazar, ZDGM 111, 1961, 285 vd.; Diakonoff, *Hurrisch und Urartäisch* (1971), 91; Melikišvili 1971, 37, 88.

18 Bk. Kroll - Zahlhaas, «Katalog der Ausgestellten Funde,» *Urartu: ein wiederentdeckter Rivale Assyriens* (1976), kat. no. 107, lev. 10; Salvini 1978, 172; Kellner, *Anadolu* 19, 1975/76 [1980], 60, lev. III/1. Bu yazıtın içeriği ko-

karşılık, torun İnuşpua'nın baba adından söz edilmemiş olması gayet ilgi çekicidir ve İnuşpua ile babası Menua arasında bazı anlaşmazlıkların varlığı konusunda, kuvvetlendirici anlamda yeni bir kanıt olarak kabul edilebilir. Çünkü, Menua'nın egemenliğinin daha ilk yıllarında, hem krallık tahtının babadan büyük oğlu geçmesi ve hem de Urartu krallarının kendilerine veliahtlarını taht ortağı ilan etmeleri şeklindeki iki önemli saray kuralının yıkıldığını, gümüş bakraç üzerindeki yazıtta ise bu kez, Urartu yazıtlarındaki değişmez baba-oğul adları geleneğine karşı gelindiğini görmekteyiz.

Elimizdeki yazılı belgelere göre, bütün bu olaylara neden olan kişiyi İnuşpua olarak nitelemek gerekir.

Son olarak şunu da eklemek gerekir ki, böyle bir ayaklanma ya da saray entrikası olmuşsa bile Menua tarafından kısa sürede bastırılmıştır. İnuşpua'nın sonu hakkında birşey bilinmemekle beraber, taht ortaklığından çıkarıldığı ve veliahtlığının sona ermiş olduğu kesindir.

nusunda bize ayrıntılı bilgi vermek lutfunda bulunan sayın Dr. H.-J. Kellner'e teşekkürü zevkli bir görev sayarım.

INUSHPUA
THE SON OF MENUA

Veli SEVIN

Our knowledge of Urartian history is increasing day by day. Today, however, even the superficial problems of the kingdom of Urartu cannot be completely explained. For instance, even the reigns of the kings cannot be entirely related to Assyrian chronology. Therefore, it is necessary to examine carefully all of the few inscriptions.

The son of Menua, Inushpua, was a very important prince in the history of Urartu, but was never a king.

He is known as *i-nu-uš-pu-ú-a* or *i-nu-uš-pu-a* in the cuneiform inscriptions, but we have very limited knowledge about him. His name is first found on a rock cliff, which is on the limit of the north-east of the citadel of Van, near the «Gate of Tabriz»¹. According to this inscription, Ishpuini (c. 830/29-811 B.C.), Menua (c. 810-786/80 B.C.) and Inushpua had a *su-si* and a *gate of Haldi* built in the city of Tushpa devoted to the god Haldi. In the other three inscriptions the name of Inushpua is written together with his father's name. Although, however, one of them was found to the northeast of Lake Van at Karahan², and the other two were found in the city of Van³, we still know little about Inushpua. These three inscriptions are very similar to those of Ishpuini and his son Menua, which have been found at Kelishin, Kalatgah and Yeşilalıç, which had been written at the beginning of the co-regency

1 Belck - Lehmann, ZA 7, 1892, 255 ff.; UKN nr. 18; HChI nr. 12.

2 UKN nr. 95; see also Melikišvili 1971, 78.

3 UKN nr. 93-94.

of Ishpuini and Menua⁴. In all three inscriptions it is stated very clearly that Menua has more authority than his son Inushpua, and also the verb is always in a singular form.

In spite of the limited knowledge about Inushpua, it can be seen that he was the co-regent of Ishpuini and Menua, and this co-regency also continued for a time after the resignation or death of Ishpuini. The co-regency of Menua and his son Inushpua did not, however, continue for a long time. Thereafter on the inscriptions of Menua and of his son, Argishti I (c. 786/80-764 B.C.), Inushpua's name is not seen. As far as we know, he was the son of king Menua and grandchild of king Ishpuini, but he was never a king in his own right⁵.

It is very interesting that the name of Inushpua so suddenly disappears from our sight, probably during the first year of the co-regency⁶ and we are encouraged to think along certain lines. That is to say, the custom of co-regency had been a tradition in the palace of Urartu during the last quarter of the ninth century B.C. The first step had been taken by Ishpuini at the beginning of his rule when Menua acted as co-regent⁷ but the tradition of co-regency had suddenly disappeared, together with the name of Inushpua, in the time of Menua.

The disappearance of his name could be explained by Inushpua's sudden death⁹. But this explanation begs the question: why did Menua not give authority to his second son Argishti? After

4 UKN nr. 19; van Loon 1975, 204; Sevin - Belli, *Anadolu Araştırmaları* 4-5, 1976/77, 384, 390. For two new similar inscriptions found at Karahan, see Dinçol-Kavaklı, *Die neuen urartäischen Inschriften aus der Umgebung von Van* (1978), 55 f.; id., *AnAr* 6, 1978, 25 f.

5 Lehmann-Haupt, *Armenien* II/1, 18.

6 Beran, *Urartu*, H. Schmökel, *Kulturgeschichte des Alten Orient* (1961), 609; Cf. Sayce, *CAH* 3, 1925, 174.

7 UKN nr. 19; HChI nr. 9; see Riemschneider 1966, 33; Cf. van Loon, *Urartian Art* (1966), 11; van Loon 1976, 1039.

8 Riemschneider 1966, 33; Salvini 1978, 174; Kellner, *Anadolu* 19, 1975/76 [1980], 67.

9 Supported by a seal impression found at Karmir-Blur, which has the names of Sarduri and his son Rusa, G. Azarpay (*Urartian Art*, 1968, 62 and note 220) and van Loon 1976, 1039 claim that Rusa II served as co-regent to his father.

Inushpua the system of co-regency ended. For this reason, the suppositions of Inuspua's sudden death in his early days cannot be accepted.

The second solution to this problem seems to be that since Menua did not find the system of co-regency suitable, he ended this tradition. Meanwhile, following this tradition, his eldest son and heir apparent, Inushpua, should have shared the rule of the kingdom¹⁰.

So the question now is, what was the reason for the change of tradition in the kingdom of Urartu?

A new inscription has been found in the area of Patnos which could answer this question satisfactorily (Pl. I/1-2). This circular inscription comes from a bronze disc, 9 cms in diameter, and runs as follows¹¹.

vi-nu-uš-pu-a-i-ni-e-i ú-ri-iš-ḫu-si-ni-e-i

We are not unfamiliar with this sort of inscriptions which are known to carry the names of Ishpuini¹², Menua¹³, Argishti¹⁴, Sarduri¹⁵ and Rusa¹⁶.

On the meaning of the word *u-ri-iš-ḫu* or *ú-ri-iš-ḫi* there have been some suggestions¹⁷ which can be considered as follows, «the

10 I can now say that it should no longer be doubted that the eldest son would have the sovereignty over the kingdom left to him by his father. According to Piotrovskii (*Il Regno di Van*, 1966, 85), the brother of Menua, *the son of Ishpuini, Sarduri* who is known from the list of spoils of Muşafir temple (see Thureau-Dangin, *Une relation de la huitième campagne de Sargon*, 1912, lines 349 ff., XVIII note 1), is older than Menua but he cannot support his suggestion any other way than just stating that his grandfather had the same name.

11 I would like to thank the Directors of the Regional Museum of Van, Mr. Cevad Bozkurtlar and Mr. Ersin Kavakh, for permission to publish this object. According to Mr. Nuri Atakh who was the dealer of the bronze disc, the object was found at the Urartian fortress of Dizginkale, nearby Patnos.

12 Belli 1976/77, 178 f.

13 UKN nr. 112-117; Belli 1976/77, 202 f.

14 UKN nr. 150, E 16; Kellner, *Situla* 14/15, 1974, 50; Calmayer, *Wandlungen* 1975, 12; Belli 1976/77, 184 f., 203 ff.

15 UKN nr. 177-190, 262-263.

16 UKN nr. 270-274, 274 a-d.

17 HChI 71, note 8; Friedrich, AfO 17, 1957, 367 f.; id., ZDGM 111, 1961, 285 f.; Diakonoff, *Hurrisch und Urartäisch* (1971), 91; Melikišvili 1971, 37, 88.

arm of Inushpua» or «the fortress of Inushpua» or «the storage of Inushpua» or «the possession of Inushpua». Today, however, it is not possible to get any result by explaining the meaning of this word, except that all these inscribed metal objects were made for the kings. Therefore it will not be wrong for us to say that these inscribed metal objects could be signs of the royal power.

Now the question appears, whether having the status of co-regent gave to Inushpua the right to have inscriptions made? With our knowledge it is not possible for us to reach a conclusion. Nevertheless, on the disappearance of Inushpua and the tradition of co-regency, and on whether there is a decisive relation between these two, we can say that Inushpua had either rebelled or engaged in some intrigue against his father.

In support of our suggestions there has been one piece of evidence, which is under the mouth of a silver bucket, showing the sentence of «*Ishpuini, son of Sarduri gave to Inušpua, to his dear kibāru/kibarru*». Thus in this intact Assyrian inscription there has not been a sign of the name of Menua¹⁸. Moreover, it is remarkable that in spite of Ishpuini's father's name Inushpua's father's name has not been mentioned. This could be a strong piece of evidence of disagreements between Menua and his son Inushpua. At the beginning of Menua's reign there was the abolition of two important traditions, one of them being to leave the kingdom to his eldest son, and the second one being that the king of Urartu would let their heirs apparent be co-regent. On this silver bucket inscription, however, we have seen a departure from the unchangeable tradition of the names of father and son.

According to the cuneiform inscriptions, we must accept Inushpua as being responsible for all these events.

Finally, we must add to this that, even if there was a palace revolt or intrigue, this had been quickly overcome by Menua. Although, however, we do not know much about the end of Inushpua, he was dethroned and his status as heir apparent had ended.

18 See Kroll-Zahlhaas, «Katalog der Ausgestellten Funde», *Urartu: ein wiederentdeckter Rivale Assyriens* (1976), cat. nr. 107, pl. 10; Salvini 1978, 172; Kellner, *Anadolu* 19, 1975/76 [1980], 60, pl. III/1. I am grateful to Dr. H.-J. Kellner in providing me with the silver bucket information before M. Salvini's publication.

BİBLİYOGRAFYA - BIBLIOGRAPHY

Belli 1976/77

O. BELLİ, «Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri», *Anadolu Araştırmaları* 4-5, 177-212.

HChI

F.W. KÖNIG, *Hanbuch der Chaldischen Inschriften*, AfO, Beiheft 8 (Graz 1955-1957).

Melikişvili 1971

G.A. MELIKIŞVILI, *Die urartäische Sprache* (Rome).

Riemschneider 1966

M. RIEMSCHNEIDER, *Das Reich am Ararat* (Heidelberg).

Salvini 1978

M. SALVINI, «A Dedicatory Inscription of the Urartian King Išpuini», *Assur* 118, 171-174.

UKN

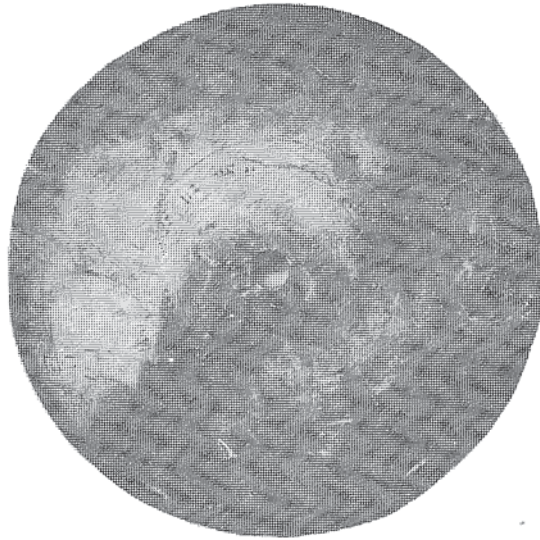
G.A. MELIKIŞVILI, *Urartskie klinoobraznye Nadpisi* (Moskwa 1960).

van Loon 1975

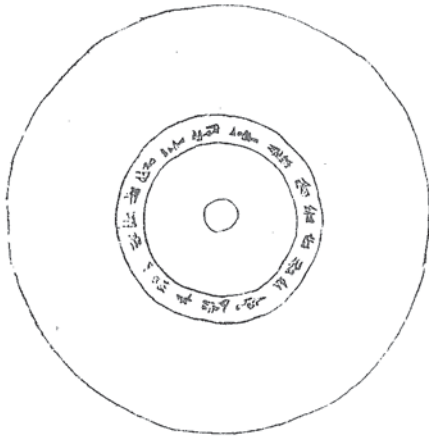
M.N. van LOON, «The Inscription of Ishpuini and Menua at Qalatgah, Iran», *JNES* 34, 201-207.

van Loon 1976

———, «Urartu», *Encyclopaedia Britannica* 18, 1039-41.

1

2